

Doc. dr. Stjepan Šimić

TERORIZAM, MOĆ I BOL

Referat sa okruglog stola "Terorizam danas", 19. i 20. XII 1997.g. u Tuzli
u organizaciji Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

"... oni koji vladaju nasljednici su svih nekadašnjih pobjednika... Onaj koji je stalno pobjeđivao, sve do dana današnjeg, korača u trijumfalnom pohodu što današnje vlastodršce vodi preko danas pobjeđenih. Kao što je oduvijek bilo, u trijumfalnom pohodu se nosi i plijen. Taj plijen se naziva kulturnim dobrima... Ona ne zahvaljuju svoje postojanje samo naporu genija koji su je stvorili, već i bezimenom kuluku njihovih savremenika. Nema dokumenata kulture koji istovremeno ne bi bio dokument barbarstva."

V. Benjamin, *Eseji*, Nolit, Beograd,
1974. godina, str. 82.

"Nijedan čovjek nije Ostrvo, sam po sebi cjelina, svaki je šovjek dio Kontinenta, dio zemlje; ako grudvu zemlje odnese more, Evrope je manje, kao da je odnijela neki Rt, kao da je odnijela posjed tvojih prijatelja ili tvoj; smrt ma kog čovjeka smanjuje mene, jer ja sam obuhvaćen čovječanstvom i stoga nikad ne pitaj za kim zvono zvoni; ono zvoni za tobom."

Džon Don

E. Hemingvej, *Za kim zvono zvoni*, Matica srpska,
Novi Sad, 1974. (moto romana).

Uzmu li se oba motta zajedno ili, pak, svaki pojedinačno za se, u kontekstu "mišljenja i pjevanja", odnosno mišljenja i pripovjedanja Valtera Benjamina i Ernesta Hemingveja i onda ta dva stavka dovedu u vezu sa naslovom ovoga teksta, neće biti teško pročitati namjeru i poziciju moje rasprave koju drže na okupu tri riječi: terorizam, moć i bol.

Pojam terorizma

Ovdje se pojam i fenomen terorizma klata između pojma moći oličenog eminentno u ideji države i/ili sistema, koji ima legitimno pravo na moć, da je sistemski organizira, zbrine i upotrebljava, po određenim pra-

vilima "igre" (prava država ili koja druga država; no u svakom slučaju, po srijedi je država kao raspolagačica moći), te pojma individuma ili čovjeka kao onog tko osjeća, a to znači i raduje se i strepi i tuži i osjeća i trpi bol i drugima zadje bol, naveden iz sebe i svoje "prirode" ili zaveden od kakve "više cjeline", koja može biti i država ili neka njezina derivacija, to jest moć na koju je on prenio dio svoga bivstva ili joj se je instrumentalno, nekritički, samozadovoljno predao bez ostatka, bivstvujući i funkcionirajući kao prevertitana moć, kao prevertirana sila, to jest nasilje i/ili "pravda" iz "prve ruke", kaone-pravo i anti-pravo, bila u pitanju "subjektivnost" ili predmetnost terorizma i terora. Moderna misao stoji na stanovištu da je država, da je pravo ona institucija koja sudi, donoseći pravdu-pojedincima. Ili da je skup država, odnosno naroda politički organiziranih u naciju-državu, i preko njih, preko autoriteta državne moći, datih, primjerice, u obliku postojanja i organiziranja UN i Vijeća sigurnosti, ili EU i slično (i danas i juče su to bile ove ili one koalicije, savezi) ona institucija koja dijeli pravdu drugim državama.

1. Benjamin

Na što nas opominje Valter Benjamin?

Najmjerno sam izabrao područje kulture kao ono koje se na prvi pogled, tako reći apriorno, razumjeva i čitakao-nevino, kao čisto i dostijanstvenopodručje ispostave-eminentno-individualnoga stvaralačkog, onog božanskog akta stvaranja naličnog rad Boga, božanstva;koje na prvi pogled (ako smo naivni) nema veze sa pojmom države ili moći. Ali, Benjamin pokazuje kako i takvo područje, koje je rezultat napora genija koji stvaraju kulturne artefakte, čim stupi u dodir sa državnom moći, postaje nešto drugo:kulturno dobro, posjed ovoga ili onoga muzeja, ove ili one države;stvar bogatstva, u prvom redu, a tek onda i ono što knjige, slike, partiture, filmovi, pjesme etc. primarno jesu :akti individualnih sposobnosti. Ovdje na čas ostavljamo po strani problem produkcije nasilja i/ili terorizma unutar samih artefakata, kulturnih djela. Zanima nas prvenstveno ideja moći u sveri kulture kada se njome pozabavi država preko političke ekonomije, tržišta ili bogatstva.

Benjamin motri na negativnu stranu odnosa državne moći i na ono negativno u kontekstu, u podlozi te moći što dolazi iz "drištva", njegove političke ekonomije, interesologije, ideologije itd. To je važno napomenuti iz metodoloških razloga. Propitivanje onog negativnog u pojmu državne moći, dakako, ne zabacuje, ne otpisuje jeftinu potrebu i nuždu propitiva-

nja i onog pozitivnog i nužnog u posredovanju i nužnoga u posredovanju državom zabrinute moći kao legitimnoga što ga čini ona nasilja.

Tako dospjevamo do uvida kako je posve legitimno, štoviše i nužno, i prijeko potrebno, da bi se vidjela ili nazrela cjelina i/ili suština stvari, kada je u pitanju ideja države kao ideja moći, zatim kada je u pitanju ideja boli, bilo to trpljenje ili nanošenje boli povodom rasprave o terorizmu danas (i jučer, i sutra) - pogledati obje strane medalje i na strani države i/ili sistema i na strani individuma i grupa kao aktera i predmeta terorizma.

Država kao pojam nije nevinna, čista, neodoljiva u pitanjima i slučajevima, u sankcioniranju ili u proizvođenju-terota i terorizma. Nisu samo pojedinci i grupe akteri terorizma, što znači da oni nisu jedna adresa kojoj valja isporučiti račune, kazne za terorističke akte i artefakte; pripisivati im odgovornost, samo njima, za zlo terorizma. Suprotno stanovište može zastupati samo naivna svijest ili, pak, oni koje Benjamin imenuje suvremenim ili nekadašnjim pobjednicima.

2. Augustin

Ima jedno sjajno mjesto kod svetog Augustina, u njegovom znamenitom djelu *De civitate Dei*, knjiga IV, glava 4, gdje se daje paralela između nasilja ili terora što ga vrši u moći i slavi "dostojni" kralj i imperator Aleksandar Veliki. (v. nad. dj., izd. "Kršćanska sadašnjost", Zagreb, sv. I, 1982, prijevod: T. Ledan).

Augustin među njima nevidi nikakvu bitnu razliku. Štoviše, reklo bi se da je odgovornost kralja veća, neuporedivo. Poglavlje 1-7 ima naslov "Povjesni sud nad imperijalizmom". Da malko pogledamo to poglavlje.

Augustin prvo pretresa sadržaj I, pa onda II i III knjige "De citate Dei". Pozivajući se na Apuleja (afričkog pisca, autora djela *Prijetvori* ili *Zlatni magarac*, te *De Platonos dogmate* i *De deo Sokratis*), na njegovu postavku da "sve zemaljske stvari imaju svoje mjenje, preokrete i propasti" (str. 251), Augustin ističe kako valja progovoriti naročito o širenju rimskog carstva, i naslovljava IV, 3 glavu knjige pitanjem: "Da li se proširenje vladavine, do kojeg se dolazi samo ratovima, može ubrojiti među dobra, bilo onih koji su mudri, bilo onih koji su sretni?"

Citiram ili parafiziram Augustina: "Koji je razlog, koja je razboritost u tome, hvastati se širinom i veličinom carstva, kad ne možeš pokazati sreću onih ljudi koji su uvijek u ratnim nevoljama, uz prolijevanje ljudske krvi (bila ona sugrađanska ili tuđinska), kad su praćeni mračnom strepnjom i krvavom pohlepom; kad je ta sreća poput staklene radosti koja se onako krhka blista, za koju se užasno plaše da se iznenada ne razbije u komadiće."

Da bi se na to pitanje lakše odgovorilo -nastavlja Augustin- ne valja se gubiti u ispraznu nadimanju, niti valja oštrinu svoje prosudbe zastupljivati gromovitim riječima poput ovih: narodi, kraljevstva, pokrajine. Bolje je, umjesto toga, pretpostaviti dvojicu ljudi od kojih je jedan siromašan ili je srednjeg stanja, a drugi je prebogat.

Jer, svaki je pojedini čovjek, kao slovo u cjelini govora, osnovni sastojak države i kraljevstva, ma koliko se oni proširili osvajanjem zemalja. Kako se ponašaju ova dvojica: onaj što ga je obuzela ideja bogatstva i/ili moći, te onaj čovjek (čitaj: obitelj, narod, država) što se drži sredine ili mjere (čitaj: srednj sloj, klasa ili slično), opisuje Augustin:

Bogataša (ili:bogatu državu, naciju, obitelj) muči tjeskoba, izjeda žalost, on izgara od pohlepe, nikad nije siguran, stalno je nespokojan, zadihanih je od neprestanih sukoba s protivnicima. On tim svojim jadima uvećava svoj imetak preko svake mjere, ali što je njegovo to bogatstvo veće, veće su i njegove gorke brige (str. 253).

Čovjek srednjg imovnog stanja, pak, zadovoljan je malim obiteljskim imanjem, drag je svojim, uživa najslađi spokoj sa srodnicima, susjedima i prijateljima, pobožno je odan vjeri, dobre je čudi, zdrava je tijela, umjeren je života, čednih je običaja i čiste je savjesti.

Augusti se priklanj ovom srednjaku, to jest umjerenost. Pa kaže da sve to isto vrijedi i u dvjema obiteljima, u dvama narodima, u dvama kraljevstvima; identično pravilo prosudbe. Kod srednjaka pribiva sreća, a kod bogatuna, onih pohleonihi i neumjerenih - taština. Zato je korisno da dobri ljudi vladaju i nadaleko i naširoko i nadugo. Ta njihova vladanja, pak, nije toliko na njihovu korist koliko je na korist onih kojima oni vladaju. Umjereni će nakon ovoga života steći onaj život vječni i istinsku sreću. Augustin kaže: "Ako dobar čovjek i robuje, on je slobodan; a poak ako i vlada, rob je. "On navodi stvak Svetog pisma, koje kaže: "Od koga je netko pobijen, tomu on i robuje. " (2 Pt. 2, 19). (str. 255).

Sada nadolazimo na odjeljenje IV, 4 De civitate Dei, čiji je naslov: "Koliko su nalik na razbojništva kraljevstva bez pravde". Augustin kaže: "Odmakne li se pravda, što su kraljevstva ako ne velike razbojničke družine?" Pa komentira: "Jer što su drugo razbojničke družine nego li mala kraljevstva? Ta družina je skupina ljudi kojom vođa upravlja. Vezani su zajedničim ugovorom, plijen dijele po uglavljenu zakonu. Ako pridolaškom velikog broja zdvojnika to zlo tako naraste te i mjesta zposjedne, uspostavi svoje sjedište, osvoji gradove i podjarmi narode, onda sebi bjelodavno prisvaja naziv kraljevstva, koje mu javno dodjeljuje ne umanjena pohlepa, nego pridodata nekažnjanost. "Komentator DcD ističe kako Augustin zastupa tezu da je predcivilno stanje bilo stanje zvjerstva i nasilja, i

da odatle izvire stanje moći; nadodajući da je ta teza bila omiljena u sofista, što se prepoznaje u Platonovom Gorgiji (482e-484c) i Politeji (338c-342e). No, postavlja se pitanje, može li se toj fiksaciji "predcivilnog stanja" ovaj problem i zaključiti?

Augustin veli kako je Aleksandru Velikome duhovito i istinito odvreći neki zarobljeni gusar, kad ga je taj moćni kralj upitao, što je mislio kad se zapitao napadati po moru. Ovaj mu je otvoreno i drsko odgovorio: "Isto što i ti kad si napao cijeli svijet; ali jer to ja činim malim brodom, zovu me lopovom; a ti s golemim brodovljem, i zovu te carem." (Ciceron, de rep. 3, 14, 24). (str. 257).

Izlaganje i svoj povjesni sud nad imperijalizmom Augustin prosljeđuje u 5. glavi IV knjige DcD, čiji je naslov: "O odbjeglih gladijatorima kojih moć bijaše nalik na kraljevsko dostojanstvo." Veli kako je rimsko carstvo, kad je postalo veliko, podjarmivši mnoge narode i zaplašivši strahovito ostale, bilo gorko pozljeđeno i silno uznemireno onda kada je šaćica gladijatora u Kompaniji okupila veliku vojsku, kada su pod trojicom svojih vojskovođa (Spartak, Kriks i Enomej) godine 73. Do 71. pne. opustošili Italiju. Augustin se poziva na povjesna djela Flora, Salustija, Diodora Sikula i Apijana kao izvor spoznaje. Oni su od malene skupine razbojnika narasli do kraljevstva kojega su se Rimljani morali bojati. Pa se pita - koji im je bog u tome pomogao? Pa odgovara kako život bilo kojeg čovjeka nije dugovječan. Bogovi nikome ne pomažu do vlasti, jer svi pojedini ljudi brzo umiru. Ne može se dobrom smatrati ono što brzo isčezne u svakom pojedinom čovjeku poput pare: u svima zapravo. (str. 257) Ali ako i ona dobročinstva s najkraćim trajanjem treba pripisati pomoći bogova, onda su tu pomoć primili i gladijatori. Gladijatori su - citiram i parafiziram Augustina - raskinuli okove ropstva, izmakli sa vježbališta, okupili golemu i snažnu vojsku, te slušajući naredbe svojih kraljeva utjerale strah Rimljanima. Postadoše nepobjedivi, dočepaše se obilnog plijena, izvojevaše mnoge pobjede, zadovoljiše sve požude što im se prohtjelo. Sve dok ih ne pobjediše, živjeli su uzvišeno i kao vladari. (str. 259).

U knjizi IV, gl. 6 Augustin piše "O pohlepi kralja Nina, koji prvi zarati sa susjedima kako bi proširio svoju vlast." Oslanjajući se na Justina, koji je pisao o grčkoj povjesti, Augustin veli kako su u početku povjesti vlast obnašali kraljevi, preko principa umjerenosti, a ne preko udvaranja puku. Tada je običaj bio da se brane postojeće granice, a ne da se one šire na štetu susjeda. Asirski kralj Nin je bio prvi koji je izmjenio taj drevni običaj među narodima: pohlepom za novom vladavinom. On prvi povede rat protiv susjeda i pokori narode nenavikle na otpor, sve do granica Libije. Augustin citira Justina, pa kaže kako je Nin ojačao golemo osvojeno područje Pokorivši najbliže

susjede, uvećanim snagama on krenu na ostale, i pokri sve narode istoka. Njihovo kraljevstvo je trajalo 1. 240. godina. To Rim nije bio postigao.

Njihovo i svako slično kraljevanje Augustin definira-velikim razbojništvom: zaraditi i protiv susjeda, napadati i uništiti i podjarmljivati narode koji ti ničim ne smetaju; činiti to jedino zbog pohlepe za vladavinom (str. 259-261).

Ovu inventuru Augustinovu moguće je zaključiti na više načina, a ja ću to učiniti problematizacijom moći kao nadmoći koja u samoj sebi, u svom širenju, produbljivanju i permanentnom uvećavanju, vidi razlog svoga postojanja: prema unutra i prema van; unutarne i spoljašnje pravo države (Hegel). I kada je rije o terorizmu danas držim da je ta ideja, njena problematizacija i njena konkretizacija, plodotvorna za istraživanje, pak i o grupama. Smisao njezin izvanredno nadaje ona postavka iz Svetog pisma: "Od koga je netko pobjeđen, tomu on robuje." (2 Pt 2, 19).

3. Hajdeget

U koliko je država, to jest nacija država, unutar same sebe pobjeđena, podjarmljena, obuzeta, bezostatno poražena - idejom m o ć i kao nadmoći, bilo prema unutra, prema svojim građanima, bilo prema drugim narodima i državama, ona je kao i pojedinac koji je tim pobjeđen unutar sebe, po svojoj definiciji i po svom imanentnom bivstvovanju okrenuto tome da s stalno uvećava i proširuje, skrivajući svoj vlastiti imperijalizam. Martin Hajdeger će to nazvati bitkom cjelokupne zapadne metafizike, prepoznavši je u lošoj beskonačnosti istrajavanja i življenja po ulici - v o l j e z a m o ć kao nadmoć. No nije ovdje posrijedi samo ona gola, neposredna moć izravnog podjarmljivanja drugih naroda, država, njihovih kultura i duhovnosti, načina života, nego je u pitanju ono što se danas dešava: u j e d n a č a v a n j e svijeta i svjetski prema zamisli najvećeg kraljevstva, najbogatijeg kraljevstva, najjače svjetske ekonomije, tehnologije, informatike, filma, stila života: političke paradigme.

Zar onaj mali gusar Augustinov ne liči na pokušaj malih nacija i država, malih mogućnosti ili moći, dakako, u očima velikih gusara ili one velike moći, velikih i moćnih modernih kraljevstva?! Pa i kada je riječ o mošljenju i tretiraju jednog od najvećih zala suvremenog svijeta kakav je terorizam! Evo jedne sasvim slučajne i male ilustracije: Dok u Sarajevu negdje 1992 ili 1993. Godine dnevno od granata umire i biva iskasapljeno desetak, 20-tak...nemoćnih Sarajlija, ljudi, koji su skoro ne zaštićeni, i na to šute današnja moćna kraljevstva, ali kad pogine jedan-dva ili tri "njihova" da se tad dignu uzbuna: Mi zacijelo nemamo istu cijenu, vrije-

dnost, iako smo svi ljudi, kao žrtve jednog paradržavnog plus državnog terorizma što se bio ušančio okolo Sarajeva. Koliko se krvi trebalo prolići, da bi se desila "intervencija" onoga što se pogrešno zove "međunarodna zajednica". Intervenirala su zapravo najmoćnija kraljevstva, države-nacije svijeta, ali preko logike svojih (u prvom redu) interesa, a tek onda preko civilizacijske ideje o jednoj vrijednosti svakog ljudskog stvora.

4. Hemingvej

Sada se otvara opomena Ernesta Hemingveja data u mottu njegova romana Za kim zvono zvoni?

Hemingvej je posve jasan s onom porukom Džona Dina. Tu poruku i misao sadrži i onaj čuveni Kur'anski ajet, koji glasi gotovo identično.

Zaista: niti jedan čovjek nije usamljeno ostrvo, kojega je moguće odvojiti, izolirati od čitava svijeta. Niti jednome čovjeku nije moguće nanijeti bol - bilo da je on izveden u režiji države ili od nje navodno neovisne grupe (grupe terorista, makar se oni zvali i revolucionari, osloboditelji ili kakvim drugim velikim imenima) - a da se, prema zamisli Hemingvejoj ili onoj iz Kur'ana ili koga drugog svetog spisa, ili bilo kojeg ljudskog izražaja, ideja na gornjoj crti, taj bol ne prostre, ne zastruji čitavim svijetom, unutar svakog čovjeka na Planeti. Smrt bilo kojeg čovjeka odista odnosi i dio mene, nas, ako smo ljudi, ako je u svakom čovjeku sadržano ono opće - plemenito svega ljudstva, čovječanstvo.

Kada je riječ o Hemingveju i njegovim romanima, onda valja reći kako taj motto struji svakom njegovom knjigom. Hemingvej je otišao dalje, zaputivši se u onaj stvarni, realni, "prljavi" ljudski život, koji je pun nasilja kao drugog imena (u neku ruku, mogućeg identiteta) za terorizam. Dakako, ne misli li se terorizam isključiti kroz pravno - političke naočale, u svom preuskom određenju, bez svog dubljeg konteksta, bez svoje genealogije, kao gotova i gola činjenica s površine pojma ili fenomena u goloj fakti svoga akta.

Ja dosad nisam pročitao niti jedno štivo kao što je roman "Za kim zvono zvoni" u kome je plastičnije u umjetničkome, onome psihološkome pogledu tako vjerno opisano nasilje nad ljudima, ono gotovo životinjsko, nagonsko, ali autentično ljudsko - uživanje u ubijanju i mučenju ljudi. Ne može se ta velika sekvenca romana o ljudskom padu zakloniti nikakvom ideologijom, još manje politikom, pa makar se nazirala svojevrсна sugestija staljinističko - komunističke ideje u podtekstu. Mislim na dugačku scenu romana kada jedna grupa revolucionarnih, republikanskih partizana gerilaca po kratkome postupku presuđuje dojučerašnjim "crnim" bogatu-

nima, kapitalistima, fašistima. Sa kurtuloroškoga i politološkoga je stano-
višta, pak i metodološko - spoznajnog , značajno to što je Hemingvej
ovdje svoje oko i svoj psihološki kompas umjerio prema partizanima - ge-
rilcima - republikancima u Španskom građanskom ratu: pravednicima.

Meni se čini da je Hemingveju stalo ne do političke i do ideološke
analize, to nije u prvom planu, nego mu je najprije stalo do analite - ana-
rhističke svijesti pravednika ili onih što u ime jedne neke apstraktne ideje
sami i konkretno presuđuju, bez suda. Do uvida u to kako radi vojni tribu-
nal za vrijeme rata, kada ljudima vladaju strasti, emocije ono nagonско, a
ne razum. Stalo mu je do toga da uđe u ljudsku prirodu i ona animalno u
njoj iz prve ruke. Da istakne kako iza tako velikih ideja, kakva je ideja
slobode, zapravo stoje mali , nejak, slabi ljudi, sa svojim malim glavama:
ljudske taštine, sujete, osvetoljubivosti, strahovi, gnjev, bol zatumljena
drugom boli: osveta, zločin. Kako je pravda tako blizu nepravde i zla, ako
je ne vodi pamet, zdrav razum, elementarni odgoj koji strogo dijeli dobro
od zla. i dalje kako je ljudski život jedna : tragedija, ako se ne umije i ne
zna izdržati. Te kako je za ljudsku sreću potrebno toliko malo.

Mladi Roberto Džordan, stručnjak za dizanje mostova, dolazi po
zadatku u jednu gerilsku grupu republikanaca, da u jednoj fazi operacije
republikanske vojske sruši most i prekine komunikaciju Frankovoj fašisti-
čkoj vojsci, i prošire slobodnu teritoriju. On je specijalist za svoj posao,
drži se strogo svog zadatka; tip je racionalne svijesti. On takoreći proučava
svoju ulogu, da bi je što bolje obavio unutar systemske zamisli operacije.
Tako i biva : Džon je briljantno uradio posao ali je pisac htio i da on na
kraju romana strada. Operaciju vodi ruski general Golc, a plan je smišljen
u Madridu, daleko od terena. Vođa gerilske grupe je Pablo, lukavo i mu-
tno seljačko lice, nepovjerljiv. Odan je Republici, ne zna čitati, sam ko-
manduje, gazda je u grupi, u toj jazbini. Drži se "principa lisice": vrtiti se
u svojoj jazbini, nikoga ne uznemiravati i tako preživjeti u planinama.
Mrzovoljan je i tužan jer mu Džon remeti bunjište. Pablo voli konje, ima
ih više, on je u ratu postao mali kapitalist, ali je ostao seljak u duši i po-
gledima. Kao da ga je iskvarila ta mala ergela, koja je postala sinonim
onih protiv kojih se on bori: bogataša-fašista i pro-fašista. Kada se domo-
gao konja, Pablo hoće da živi; to je čudna bestarda struktura seljaka kapi-
taliste - lokalnog moćnika. Pabli je iskusan ratnik, gerilac, ali ga borba ne
zanima nakon namaknuća konja. Džordan se zaljubljuje u djevoku Mariju
koju je ovamo doveo rat. Ona je nevino mlado ždrijebe, ljudsko stvorenje
koju je rat okrznuo. Dobro kuha, vrijedna je. Pablo je bio hrabar u poč-
tku rata, pobio je svijeta više od kolere, ali se sada plaši da ne umre. Sada
ima konje. Želio bi se povući kao matador de toros, kao toreador. Ane mo-

že, jer će mu ona oduzeti konje i poslat će ga u regularnu vojsku; utopit će se u organizaciji; neće biti šef kao ovdje. Džordan govori o budućnosti, a ciganina zanima gatanje u dlan. Pablova je visoka, snažna, ali nježna žena, brine se o Mariji, hrabra je. Pablo se protivi Džordanovom planu dizanja mosta, ukoliko neće biti pljačke i para. Džordan ne voli ubijati, izuzev kada je nužno, kad je to za stvar. (Anselmo misli kao i Džordan: ponosan je što je ubio medvjeda ali drži kako je loše ubijati ljude.) Džordan veli kako je ljudska ruka veoma slična medvjedjoj šaoi, i grudni koš, mišići. (Cigani i indijanci vjeruju da je medvjed čovjekov brat; izvinjavaju mu se kad ga ubiju, da im oprost. Medvjed i čovjek su srodnici jer krađu iz zadovoljstva, piju isto, vole muziku, igraju). Džordan veli kako Cigani nikada ne znaju zašto se rat vodi, ali znaju da ljudi tada postaju rđavi da ubijaju bez kazne. Za Anselma je grijeh ubiti čovjeka, čak i fašiste koji se moraju ubijati. Džordan veli da ne može biti pobjede u ratu, ako se neprijatelja ne ubija. Pablo je protiv dizanja mosta, dok su ostali za to; Pablova žena preuzima komandu od Pabla, koreći ga za kukavičluk. Džordan je tijekom čitavog romana usredsređen na most kao na dužnost koja se mora najbolje izvršiti; ostalo sve se mjeri uspjehom te akcije. Protivi se smaknuću Pabla iz racionalnih razloga. Pablo se bavi sobom i konjima. Džordan je Amerikanac, antifašista, nije komunist, Marija kazuje Džordanu da su je silovali fašisti, ubili joj oca jer je bio republikanac. Pablova žena Pilar veli kako se nikom ništa ne može učiniti, ako onaj kome se to čini ne prihvaća. Nadlijeću ih fašistički avioni, izviđaju teren. Džordan je pametan momak i hladnokrvan, jer je koncentriran na svoj zadatak. Stižemo tako do X-te glave romana u kojoj se opisuje psihologija anarho-komunističke gomile. (str. 131-178)

Pilar, Marija i Džordan idu prema El Sordovoj pećini, pećini susjednog gerilskog komandanta, kako bi ga pridobili za akciju dizanja mosta. U hladnom potočiću Pilar umače noge u hladnu vodu, priča o svojoj ružnoći i ljepoti, o sljepoći ljubavi. Veli da je od civilizacije ostalo još samo to što ljudi pričaju. Pilar se povjerava Džordanu i priča mu o tome kako je počela u Pokretu, kada je nabasala na Pabla. Kažu da je počelo veoma ružno, da je sve bilo ružno, čak i ono što je bilo slavno. (U romanu Zbogom oružije Hemingvej se takođe ruga velikim apstraktnim riječima kakve su: slava, patriotizam, pobjeda, ...). To je istina o početku republikanskog pokreta u malom mjestu. Pablo je opkolio kasarne po mraku i oni su se predali. Mnoge su postreljali nalicu mjesta, uza zid; pobijeni su i ranjenici. Pablo je stieljao civile u potiljak. U selu je ostalo još 20 fašista, ali ni jedan nije streljan. Pablo je naredio da se premlate mlatilima i sa vrha bace u rijeku. To je scena smrti pod batinama na trgu s kojeg se razgranava šest ulica. Fašisti su se bili skolonili u Gradsku vjčnicu kraj

trga, gdje je bio fašistički klub. Pablo je vješt organizator napada, ali je veoma surov, veli Pilar. On je organizirao i tu stvar na trgu. Prvo je naredio svećeniku da ih ispovjedi i pričesti (fašiste). Vani je čekala velika gomila. Dok je svećenik ispovijedio fašiste, Pablo je na trgu formirao dvored nauružan mlatilima za žito, sa razmakom zamaha mlatila. Većina mlatila bila je iz magacina don Guljerma Martina, fašiste i trgovca poljop. Oruđa. Drugi su imali štapine, volovske badlje ili drvene vile, srpove ili savijene kuke za žetvu. Hemingvej opisuje špolagano uzdizanje gomile u dvoredu. Dijalog među dvojicom seljaka, od kojih jedan neće da ubija , a drugi mu veli da će sad naučiti. Pablo je u likvidaciji civilisa bio sebičan. Zato sad svi sudjeluju, da se uštede meci i da svi snose dio odgovornosti , jedan čovjek plače, ne može mlatiti ljude bez razloga. To je jedan dan revolucije u malom gradu, objašnjava Pilar Džordanu. Gdje svi znaju sve i gdje su uvijek znali drugoga. Neki su seljaci taj “prvi dan pokreta” obilježili u nedjeljinim odijelima, a većina je došla u žurbi, iz polja; ovi su se nekako stidjeli što nisu svečano obučeni, ironizira Hemingvej ovu tragi-grotesku. Stoje oni tako u dvoredu, na suncu, da počne predstava. U to vjetar diže prašinu na trgu, netko poziva čuvare trga, a ovaj poče okretati cijev sa vodom. Redovi se pomakoše, pa opet dođoše u red. Nestrpljivo se čeka prvog fašistu. Larma rulje. Vika, podbadanje, napetost. Jedan veli kako će ovo danas biti “Vašer slobode”, i kad ovi fašisti nestanu grad će biti naš. Drugi dobacuje kako danas vrše fašist, kako iz pljeve dolazi sloboda naroda. Pilar je natakla šešir guardija civil od lakovane kože, zbog čega nije umalo izgubila glavu od razularene rulje. Pilar skida šešir, aneko dobacuje kako ga treba uništiti (kao simbol gospodarstva). Preko trga se pruža dvored, prozori i balkoni puni su svjetine. Prvi je izašao na mlaćenje don Benito Garsija, predsjednik općine. Hodao je polako, prestrašeno, ništa se nije desilo između redova, dok netko s balkona nije podviknuo da su kukavice. I dalje je bio muk. Onda se lice jednog čovjeka iz dvoreda zgrči, grizao je usne, gledao prema don Benitu, pa kad ovaj dođe visoko podignu mlatili i udari don Benita u glavu. Don Benito ga pogleda, čovjek ponovno udari, a onda mu se pridruži gomila mlatila, dok Benito nije pao. Onda su ga vukli po prašini do ivice stijene gdje su ga bacili u rijeku. Bio je to kmet don Benita, nisu se slagali zbog jednog komada zemlje kod rijeka, koju je gazda dao drugome.

Poslije don Benita nitko se nije pojavljivao, agomila se zašutila, dik jedan pijanac nije povikao: ”Nek bi izdaje!”. Druga pijanica zavika da je vrijeme molitve prošlo. Onda izlazi don Federiko Gonzales, vlasnik pilane i radnje sa namjernicama, bio je fašist prvoga reda. Pablo ga je gurao s cijevi u leđa. Neka ga pijanica podbode s drškom od mlatila i on poskoči

kao uplašen konj. Jedan seljak reče Pilar kako je to sramota, da nema ništa protiv njega, ali da se taj prizor mora okončati, priđe mu bliže snažno ga mlatnu po glavi, uz riječi: "Sa dopuštanjem!" Preostali fašisti su zajedno sa svećenikom klečali u vijećnici, moleći se u polkrugu. Pablo pita tko sad ide, svećenik samo moli i ćuti. Onda se sam pojavi don Rikardo, poljubi raspeće I reče zbogom ostalima. Veli da nije teško umrijeti, nego je teško umrijeti od ove canalla. Psovao je Republiku i gomilu, a oni su ga toljagama veoma brzo zatukli, pa ga sjeckali srpovima i sječakama, i bacili ga u rijeku. Hrabrost don Rikardova nije pomogla ostalima. Samo je razjario gomilu u dvoredu. Oni suprije toga samo vršili svoju dužnost (ironizira Hemingvej), a sad su bili ljuti i razlika je bila očita. Iza njega je došao don Fausto Rivero, zemljoposjednikov sina. Bio je kukavica, nije uspio biti toreador jer nije imao hrabrosti. Služio je za Šprdnju. Htio je odglumiti strigo lice toreadora pred gomilom, ali nije znao, pa se okrenuo natrg da pobjegne. Nitko ga nije dotakao, a on se tresao. Sam je došao na rub stijene i bacio se orijeku. Ali ni to nije uspio, nego se hvatao za zemlju, za travu i molio. Seljaci ga gurnuše dolje, i on je plakao dok je padao. Onda je izašao don Guljero Martin, gazda i fašista iz snobizma. One toljage su iz njegovog magazina. U jednom momentu Pilar o tim ljudima iz dvoreda kaže:

"Oni isto toliko dobri koliko mogu biti i svirepi i imaju prirodno osjećanje pravde i želju da čine ono što je pravo. Ali svirepost je ušla u redove, pa i pijanstvo, ili početak pijanstva, i redovi nisu bili onakvi kao kad je don Benito izašao. Ne znam kako je u drugim zemljama, a nikom nije manje stalo do uživanja u oijanstvu nego meni, ali kad u Španiji pijanstvo nastupi usljed drugih stvari, a ne vina, vrlo je ružno i narod radi ono što nikad ne bi radio." (str 159).

Džordan veli da je tako i u njegovoj zemlji, SAD-u, kad pojedinci uzimaju pravdu u svoje ruke. Išao je sa 7 godina sa majkom na jedno vješanje u državi Ohajo, kada je jedan crnac visio o banderi, spaljen.

Bilo je to djelo pijanih ljudi u crvenocrnim maramama što su vikali: "Viva la Anarquia!" - kaže Pilar, odnosno Hemingvej. Zatim: "Viva la Libertad! "Poslije smrskavanja Anastasija Rivas, fašista i najdebljg čovjeka, trgovac žitom, debelog vrata, koji je posuđivao novac uz velike kamate, redovi su se rasuli, ostala je samo gomila. Nastupilo je stravično urlanje, vika, jurnjava. Navalili su na Vijećnicu. Dah gomile bio je kiseo kao izbljuvak na pločniku trotoara, kao smrad pijanstva. Jedan pijani anarhista poliva tečnošću Anastazija i pali ga šibicom. Ubili su i svećenika. Nisu mogli održati red, pa su sastanak odgodili za sutra. Pilar se nakon svega osjećala prazno, bilo ju je stid, osjećala je krivicu, bila je potištena. Pablu se svidjelo sve, izuzev svećenika koji je umro bijedno, bez imalo

dostojanstva. Opet Hemingvejova groteska, kad navodi pablove riječi, da je španski svećenik morao umrijeti lijepo. Nikad nije do tad vidio kako umire jedan svećenik. Mrzio je svećenike više nego fašiste. To je bio najgori dan u život Pilarove...

Ovdje zastajemo sa prikazom Hemingvejova romana *Za kim zvonio zvoni*. I nadodajemo još neke uvide što slijede iz ovog romana. Kad se na malenu ljudsku glavu, sa ptičijim mozgom i tankim odgojem, nakalemi, zalijepi kakva "velika i apstraktna ideja, koju oni ne mogu nositi, jer je za to nejak, i kada se tome preda ono animalno-ljudsko "pijanstvo" i stane raditi mozak, onda se stvara povoljna okolnost da proradi - gomila i gomilska svijest i nagoni ubijanja:destrukcija. Ovdje to Hemingvej, onu političku ideološku crtu te svijesti, pripisuje anarhistima ili anarhokomunistima. Ali je to po mome sudu, nedovoljno i jeftino" "Imati i nemati. "

Hari Morgan, glavno lice romana *Imati i nemati*, nije nikakav anarhista;njega nikakva ideologija ne dovodi da druge ubija iz nužde i da u tome i sam strada. Njega na to navodi njegova vlastita objektivna situacija: bijeda i nagon da preživi sa porodicom. Oni krijumčari alkohola na relaciji Havana - američka obala i tajno prevozi ekonomske emigrante u Ameriku, da bi zaradio koji dolar. Da bi naprosto preživio; sastavio kraj sa krajem. Na zločin njega navodi ekonomska kriza, a ne njegova slobodna volja. On nema drugoga izlaza. Ili će rizikovati, i eventualno se spasiti, ili će sigurno crknuti, bude li skrstio ruke. Hari i njegova obitelj su oni koji nemaju, ali su sretni u svojoj skromnosti. I mali ljudi mogu biti sretni, poručuje Hemingvej u tom romanu. Pred kraj romana pisac uvodi one koji imaju bogatstvom stvarima i u komforu, ali su nesretni u ljubavi i brakovima. Ali, postoji i jedna bogata porodica koja je sretna. Sreća traži dvije stvari: ljubav i novac. Samo novac, bez ljubavi, nije dovoljan za sreću. U romanu su ipak sretniji oni što se vole, pa makar ne imali(bogatstvo). To je glavna ideja romana *Imati i nemati*.

Važno je napomenuti da Hemingvej u romanu *Zbogom oružje* (predgovor) ističe da se ratovi vode u prvom redu iz ekonomskih razloga, a da je sve ostalo (kad se zanemare interesi države) samo pljeva i fasada.

5. G. Liotar

U eseju *Zid, Golf, sistem* (Odišek, Sarajevo, br. 4, 1996.) Jean Francois Lyotard opisuje situaciju svijeta nakon pada Berlinskog zida i rata u Golsom zaljevu, kada je zapadnjački sistem pobijedio komunizam i njegov model. Situacija se 90-tih godina (nakon svega toga) bitno promijenila. Sada program emancipacije-veli Lyotard-nosi reairmacija ma-

njina, Juga, trećeg svijeta, građanska prava i slobode, ekologija. Druga supersila je nestala i kritika je sa borbenog smijera ušla u svoj odbranbeni pravac kretanja. Društvo nam sada nalaže da se uključimo u razvoj globalnog sistema. Konceptija emancipacije sada je potreba samog sistema: zapadnog svijeta. Da bi ušao u nove pothvate, sistem se mora otvoriti i imati svoj program emancipacije. Sistem poručuje i istraživanja koja će donijeti veći prostor za manje krute institucije. Kritika ima zadaću da ponavlja i uakzuje na svaki nedostatak sistema glede emancipacije, koja je sada zadaća samog sistema.

Liotard piše da prosvjetiteljstvo nije pobijedilo, jer je XX stoljeće iskusilo fašizam, nacizam i komunizam. Ali je i kršćanstvo, poput marksizma, izgubilo svoju kritičku moć. Marksističko-proleterska kritika je danas anarhizam. Padom soc - režima u Evropi ostao je prazan prostor za "rekonstrukciju zajednice na zapadnjačom modelu". Tada već Lyotard (nažalost) uviđa da će biti nasilja u toj rekonstrukciji, koje će trajati godinama. Mi smo u Bosni i Hercegovini svjedoci toga. Lyotard se drži sistemske teorije (iako je ne spominje) kad kaže da je sada sistem jedini branitelj prava i sloboda; tu spada i sloboda kritike. Ali nadodaje da kritika ("propitivanje i imanigacija") traži otvoren socijalni i mentalni prostor; i da sistem jedini jamči tu otvorenost, jer za njom ima unutarnju potrebu.

Liotard analizira odnos islamske i zapadnjačke civilizacije, da bi se usredočio na pojam autoriteta u ta dva kruga. U dobu moderne se autoritet razumjeva kao stvar argumentacije, daje se pojedincu ili grupi, ali na određeno vrijeme. Na Zapadu je autoritet vazda upražnjen, ugovoreno reguliran, Zakonom. To je ključna činjenica one otvorenosti sistema za kritiku; za vladajuću popravljajuću i podešavajuću performansi. Na Zapadu je autoritet "otac" izabran od sinova i kćeri zajednice.

U islamskoj tradiciji, pak, autoritet i kritika, su drugačije postavljeni. Tamo "otac bira svoje sinove i kćeri", odnosno svoj narod, određuje svoje predstave i proročanstva; on diktira narodu svoj zakon, koji je transcendentan i nedokučiv; dostupan je samo čitanjem knjige. U sudaru sa Zapadom islam je bio požaren, jer Kur'anski zakon nije dopuštao muslimanskim državama da se razviju kao kapitalističke ekonomije, nego samo kao trgovačke. Kršćanske dogme su dopuštale rast individualnog bogatstva, smatrajući ga čak zakonom božanske milosti. Zbog toga je pala moć srednjovjekovnih kalifa, kojim je preostao jedino sveti rat, ali on je neprikladan u svijetu u kojem se ratovi ekonomski sukobi provedeni drugim sredstvima.

Liotard drži da je sistem performativniji ukoliko je otvoreniji. Protivno: on je osuđen na eliminaciju uspješnih konkurenata ili zbog

puke entropije - ako se zatvori u samog sebe. Lyotard veli da Brežnjev morao više studirati termodinamiku. Koliko god islam valja uvažavati kao duhovni model, on po Lyotardu ne može dostići konkretne performanse Zapada. U natjecanju sistema ključna je stvar - veli Lyotard - otvorenost i toj otvorenosti prilagođen način funkcioniranja. Kritike nema bez upražnjenog prostora unutar njega samoga. Takav sistem nema nikakvu potrebu za metafizičku legitimaciju, nego za tim slobodnim prostorom. Kritika je uvijek moguća i poželjna pod tim uvjetom, ali će i njen zaključak uvijek biti isti: nema zaključka, treba ga odlagati, kako bi nešto "bjeline" uvijek ostalo u njemu.

Zaključak

Mi tome dodajemo opasku da, unatoč toj sistemskoj otvorenosti zapadnog modela za kritiku, uprkos elasticitetu institucija i demokratskoj legitimaciji autoriteta, ni Zapad nije izbjegao - terorizam. I to onaj autentično svoj, domaći; za čas nas ne zanima onaj "uvozni", iz onih dijelova svijeta čiji su sistemi zatvoreni, neelastični, autoritarni, gdje nema kritike kao imanacije sistema. Funkcionalističko - strukturalistička teorija sistema, u kojoj je sistem funkcija i pod funkcije detaljno razrađen djelokrug rada svake strukture, u svakom slučaju, amortizira onu "napetost", onu zakočenost, onu krutost svojih elemenata i sistema kao cjeline. Unutar sebe sama ona je ogradila i funkcije promjena i adaptacija sistema i njegovih temeljnih struktura, kako bi on bio što stabilniji, prilagodljiviji novim okolnostima, izazovima. Ali je ovaj sistem - i to je moja najveća primjedba na njegov račun - zapravo postao toliko zatvoren za druge, vodeći najprije svoju vlastitu brigu: nacionalni interes i moć, dok mu je briga za ono što Lyotard zove "globalni svijet" posve u drugom planu.

Ideja državne moći i nacionalnog interesa i dalje vodi politiku svake pojedine države, svakog velikog "kraljevstva" (svjetske sile). Premalo je onoga svjetskoga ili civilizacijskog, univerzalnog u politici svjetskih sila. Pitanje je koliko bi samo jedan mali ekonomski ustupak srednjim i mlim zemljama od strane tih vladara svijeta doprinio smanjenju - terorizma. Terorizam je često posao sirotinje, ili supstitucija za vlastitu nemoć pojedinca, grupa, pak i nekih zemalja na unutaršnjem i širem planu. On nije samo autolog njegovim autorima, akterima, nego i šamar onaj globalnoj zatvorenosti bogatih i moćnih država svijeta.

Kad bi se svaka pojedinačna bol na svijetu mogla, čim se dogodi, mogla razliti po čitavoj planeti, da je osjeti svaki njen stanovnik, svaki

moćnik, umjesto što je ona uveliko rezervirana za pojedine otoke svijeta na kojima caruje bijeda!!

Zaključena je opaska ovoga teksta ona koja ističe da se sa terena prava i politike valja zaputiti malo dublje i šire u razumjevanji terorizma danas. Za terorizam su odgovorni ne samo njegovi autori, nosioci, nego i cjelokupan kontekst i struktura svjetske moći i bogatstva, koja je neravnomjerno raspoređena na one bogate i na one nerazvijene zemlje i regije svijeta. Sve dotle dok to ne spoznamo i ne primimo na znanje taj uvid, teško ćemo moći na tragu izgradnje jedne globalne strategije koja će, zapravo, štanjiti ono objektivno tlo nastanka terorizma. Valter Benjamin je pisao - štviše - kako je svaki dokument kulture istovremeno i dokument barbarsva iz kojega stoji moć.

Petar Druker, otac suvremenog managmenta, u svojoj knjizi *Nova zbilja* redefinira pojam državne moći novim formama političkog pluralizma, te iznosi postavku o anarhizmu tradicionalnih karizmatičkih vođa sa tvrdom ideologijom ističući potrebu i neminovnost aplikacija managerskog stila u politici. Druker kaže da moderna politika i ekonomija ne trpe ideologiju starog kova, niti državnike - ideologije. To je svakako sjajna stvar, kada bi se male i nerazvijene zemlje mogle uključiti u modernu privredu i politiku.

LITERATURA:

1. V. Benjamin, *Eseji, Nolit, Beograd, 1974.*
2. E. Hemingvej, *Za kim zvono zvoni ?, Matica srpska, Novi Sad, 1991.*
3. E. Heningvej, *Imati i nemati, Matica srpska, Novi Sad, 1974*
4. E. Hemingvej, *Zbogom oružje, Matica srpska, Novi Sad, 1974*
5. A. Augustin, *De civitate Dei, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982*
6. M. Hajdeger, *Mišljenje i pevanje, Nolit, Beograd, 1982.*
7. J-F. Lyotard, *Zid, Golf, sistem, revija Odsjek, Sarajevo, br 4, 1996.*
8. P. Drucker, *Nova zbilja, Novi Liber, Zagreb, 1992.*